

ATATÜRK'ÜN İKTİSADİ GÖRÜŞLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Cem DİŞBUDAK*

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan bir enkaz üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. İmparatorluktan devralınan miras göz önünde bulundurulduğunda 1923-1938 yılları arasında ekonomi alanında elde edilen başarıların son derece önemli olduğu görülür. Ekonomik gelişmeler iki dönemde ele alınabilir: Liberal uygulamaların ön planda olduğu 1923-1929 yılları ve Devletçilik uygulamalarının söz konusu olduğu 1933-1938. Özellikle devletçilik döneminde elde edilen başarılar oldukça önemlidir. Bu başarıların elde edilmesinde en önemli rol kuşkusuz Atatürk ve onun yönetici kadrosuna aittir. Bu anlamda Atatürk'ün askeri ve siyasi kişiliğinin yanı sıra ülkenin iktisadi yönelimlerindeki lider kişiliği göz ardı edilmemelidir. Cumhuriyetin kurulmasından itibaren, Atatürk'ün ekonomiye verdiği önem elde edilen başarılarda belirleyici rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye Ekonomisi, Devletçilik

The Effects of Atatürk's Economic Thoughts on the Turkish Economy

ABSTRACT

The Turkish Republic was built on the ashes of the Ottoman Empire. The Republic inherited very little from the Ottoman Empire, hence the political and economic success of the Turkish Republic between 1923 and 1938 proved to be unbelievable. The whole period can be divided into two periods: during 1923-1929 liberal policies undertaken and during 1933-1938 statist policies were carried out. In this period, the economic success was quite remarkable. The success mainly belong to Atatürk and his managerial staff. Atatürk is a very important political and military personality in history, but his economical leadership for the country should not also be overlooked. The importance attached to economy by Atatürk since the foundation of the Republic played the most important role obtaining economical success.

Keywords: Atatürk, Turkish Economy, Statism

GİRİŞ

Atatürk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başarılı olabilmesi için toplumsal ve iktisadi alanda başarılı olunması gerektiğinin bilincindeydi. Bu başarılar elde edilemediği zaman kazanılmış askeri başarıların hiç bir işe yaramayacağı farkında olanların da en başında geliyordu. Nüfusunun yüzde 80'inden fazlası köylü olan bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkede ulus-devleti inşa etmek ve buradan modern bir devlet ortaya çıkarmak kolay bir iş değildi. Ekonomik başarının ulus-devlet inşası için önemli olduğunu düşünüyordu ve bu düşüncesini daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde söylemiş olduğu şu sözlerle açık bir şekilde ifade etmiştir:

Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa husule gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner (Kocatürk, 1999).

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Bu sözlerine ek olarak, ekonomi ile ilgili ifade etmiş olduğu aşağıdaki düşünceler ekonominin bir ülkenin kaderinde oynadığı rolü daha iyi ifade etmektedir,

Bilirsiniz ki, ekonomisi zayıf bir millet fakirlik ve yoksulluktan kurtulamaz; toplumsal ve siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de ekonomisindeki kazançların derecesiyle orantılı olur. Hiçbir medenî devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel ekonomisini düşünmüş olmasın. Memleket ve bağımsızlık müdafaası için varlığı gerekli olan bütün kuvvetler ve vasıtalar, ekonomik hayatın açılma ve gelişmesiyle olabilir (Kocatürk, 1999).

Ulaşılan askeri zaferin siyasi zaferle desteklenmesi önemliydi ancak yeterli değildi. Ekonomi alanında da ciddi başarıların elde edilmesi gerekiyordu. Bunun için gerekli fiziki sermayenin yetersizliği, savaşlar sonucunda eldeki insan malzemesinin azlığı, enkaz haline gelmiş ülkenin gelişmesi önünde büyük engeller olarak durmaktaydı. Bu engellerin aşılması ise kolay bir iş değildi. Ülkenin yönetici kadroları Türk halkına yürekten güvenmektedir, ancak ülkenin sahip olduğu insan kaynakları gerek eğitim gerek ticari anlamda donanımlı değildi. Avrupalıların, her ne kadar abartılı olsa da, 'Türkler ticaret yapmasını bilmez' sözü ise üretilmiş ürünlerin ülke içinde ve dışında pazarlanması aşamasında bile sorunların ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Kazgan, 1999a).

Bütün bu iktisadi olumsuzlukların üstesinden gelebilmek için iktisadi dinamizmin yanı sıra güçlü bir liderlik gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda ülkenin gelecekte izleyeceği iktisadi yönelimin belirlenmesinde Atatürk'ün rolü çok önemlidir. Ayrıca, dönemin şartlarının ülke ekonomisinin istendiği gibi yönlendirilmesine izin verdiğinin unutulmaması gerekir.¹ Başta Atatürk olmak üzere dönemin siyasi kadroları bu şartları olabildiğince ülkenin lehine kullanmakta başarılı olmuşlardır. Atatürk çağının yaygın ideolojilerini ülkenin amaçları doğrultusunda aynı kazan içinde eritmeyi başarmıştır. Ulusal kimliğin oluşturulmasına, yüzyıllardır belli bir sistem ile yaşamaya alışmış bir toplumda çağa uyamayan yapıyı ulus devlet anlayışını öne çıkararak bütün ulusa yol göstermekten öte yolu onların önünde kendisi yürümüştür (Coşkun, 2003). Bu durum, en genel anlamıyla stratejik yönetim olarak adlandırılabilir. Buna göre Mustafa Kemal Atatürk ve kadrosu olaylardan etkilenen ve onların arkasından giden bir yönetim olmak yerine olayları etkileyen ve onları biçimlendiren olma özelliklerini ekonomi alanında da göstermişlerdir (Kazgan, 1999b).

Bu vizyona sahip olan Atatürk ve onun yönetici kadrosunun başarılı olması kaçınılmazdı. Bu yazının amacı, diğer alanlarda olduğu gibi ekonomi

---

¹ Bu konuda gümrük tarifelerinin yükseltilememesi ile ilgili Lozan anlaşmasından kaynaklanan bazı kısıtlamalar olsa da bunların genel iktisadi politikalar üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğu düşünülmektedir. Bu konuda ülke içindeki sınıfsal dengelerin daha önemli olabileceğini hesaba katmak gerekir.

alanında da başarıların altında imzası yer alan en önemli kişilik Mustafa Kemal Atatürk'ün iktisadi görüşlerini dönemin özelliklerini göz önünde bulundurarak kısaca açıklamaya çalışmaktır. Bunu yaparken Cumhuriyetin kurulmasından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre içerisindeki iktisadi gelişmeler kronolojik bir sıra izlenerek açıklanmaya çalışılacaktır. Bu dönem iki alt başlık altında incelenecektir. Birinci dönem, Cumhuriyetin Kuruluşu ve Liberal Uygulama Dönemi: 1923–1929 ve İkinci dönem, Devletçi Uygulamalar: 1930–1938 olarak ele alınacaktır.²

CUMHURİYETİN KURULUŞU ve LİBERAL UYGULAMALAR DÖNEMİ: 1923-1929

Mustafa Kemal Atatürk'ün entelektüel kişiliğinin oluşmasında aydınlanma yazarlarının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. İktisadi konulardaki görüşleri de genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle 20. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'da uygulanan modelden etkilenmiştir. Bu modele göre, ekonominin temel hareketlendiricisi özel girişimcilerdir ve devlette bu aktörlere disiplinli bir mali duruş ile destek olacaktır. Bu anlayış Cumhuriyet kadrolarının her şeyi yeni baştan keşfettikleri bir dönem olmaktan daha çok iktisadi açıdan kendisinden önceki dönemi daha güçlü bir şekilde devam ettirmekle geçmiştir. Bu dönem genel hatları itibarıyla 1908 yılında ilan edilen meşrutiyet ile başlayan “milli iktisat” anlayışı ile çok benzerlik göstermektedir (Boratav, 2004). İktisadi kalkınma için milli girişimciler yaratmak temel felsefe olarak belirlenmiştir. Bu dönemin hemen başlarında yapılan İzmir İktisat Kongresi bu görüş doğrultusundaki kararların egemen olduğu bir toplantı olmuştur. Ancak Lozan Anlaşmasının özellikle gümrüklerle ilgili maddeleri nedeniyle korumacı politikaları uygulamak imkânsız hale gelmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında sınıfsal ayrılıkların keskin olmaması nedeniyle, Atatürk ve devleti yöneten kadro görece olarak yoğun baskılarla karşı karşıya kalmamıştır. Buna karşın yapılacak reform ve devrimleri destekleyecek bir sınıfın bulunmasının işleri kolaylaştıracağını da düşünmek gerekir. Köylüler yeni Cumhuriyetin karşısında bir engel oluşturmasa da yapılan devrimlere çok sıcak bakmayacak genel özelliklere sahiptir. Özetle hiçbir sınıfın yönetici sınıf üzerinde yeterince güçlü baskı oluşturamaması bir yandan olumlu olarak düşünülürken öbür yandan olumsuz olarak ele alınabilir. Bu verili koşullarla karşı karşıya olan Atatürk yapılacak devrimlere gönülden destek verecek bir sınıf olmamasının bir eksiklik olduğunu düşünmektedir. Sovyetler Birliği'nden gelen bir elçiye şöyle demektedir:

---

² Bu dönemleştirme kimi iktisatçılar (Yenal, 1999) tarafından yüzeysel bulunsu da dönemin en genel özellikleri açısından böyle bir ayırımın yararlı olacağı düşünülmektedir.

Cem DİŞBUDAK

Rusya'da sizler savaşçı ve deneyimli bir işçi sınıfına sahipsiniz. Ona dayanabiliyorsunuz ve o da güvenilir bir sınıf. Biz de böyle bir işçi sınıfı yok. (Anadolu'daki) köylülere gelince onların da fazla ağırlıkları yok (Ahmad, 1999).

Atatürk düşüncesini böyle ifade etmesine rağmen, özellikle bu dönemde, çok fazla toplumsal muhalefete maruz kalmadan sahip olduğu fikirleri uygulama şansına sahip olmuştur. Köylülerin fazla ağırlığı olmadığını ifade etmesine rağmen, köylülerin ödediği ve en önemli devlet gelirlerinden biri olan Aşar 1925 yılında kaldırılmıştır. Aşar'ın kaldırılması küçük çiftçileri rahatlatmıştır, ancak bu verginin kaldırılması daha çok büyük toprak sahiplerinin işine gelmiştir. Gerçekte bu dönemde yönetim ve iktisat politikaları üzerinde etkili olabilen iki sınıftan biri toprak sahipleri idi. Diğer etkili sınıf ise azınlıklardan ticaret işini devralmış tüccarlardı. Uygulanan iktisadi politikaların bu iki sınıfın çıkarlarına zarar vermemesi bunların toplumsal muhalefetine engel olmuştur.

Dönemin ruhunu daha iyi anlayabilmek için daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresinin önemini vurgulamak gerekir. Bu Kongre büyük Dünya bunalımına kadar geçecek olan sürede nasıl bir iktisat politikası izleneceğinin işaretlerini vermesinin yanı sıra Ankara'da kurulmuş olan yeni iktidarın Ülkenin işadamlarıyla iletişimi konusunda önemli bir rol üstlenmiştir (Boratav, 2004).

İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923)

Kongreye değişik kesimleri temsil eden 1135 delege katılmıştır. Her ne kadar tüm kararlar blok oylar ile alınmış ise de Kongre'de tüccar ve çiftçilerin ağırlığı hissedilmiştir. (Kepenek ve Yentürk, 2004). Kongrenin açılış konuşmasında Atatürk delegelere şöyle seslenmiştir:

Tarih, milletlerin yükseliş ve çöküş sebeplerini ararken birçok siyasî, askerî, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, toplumsal hâdiselerde rol oynarlar. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişiyle, çöküşüyle ilişkili ve ilgili olan, milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu gerçek, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen belirmiş bulunmaktadır. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bütün yükseliş ve çöküş sebeplerinin bir ekonomi meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlubiyetler, yokluk ve felâketler, bunların hepsi meydana geldikleri devirlerdeki ekonomik durumumuzla ilgili ve ilişkilidir. Yeni Türkiyemizi lâıyk olduğu seviyeye erdirtirebilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir ekonomi devresinden başka bir şey değildir (Kocatürk, 1999).

Atatürk'ün İktisadi Görüşlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

Atatürk'ün bu sözleri ekonominin bir ülke için ne kadar önemli olduğunu ve Atatürk'ün bu konuya son derece önem verdiğini açıkça gözler önüne sermektedir. Atatürk tarihteki başarıları ve başarısızlıkları iktisada bağladığı için kendi başarısının da bu yoldan sağlanacağı konusunda sağlam fikirlere ulaştığına kesin gözüyle bakmak gerekir.

Kongre'de uygulanacak iktisat politikalarının yönünü belirleyecek olan "Misak-ı İktisadi Esasları" kabul edilmiştir. Buna göre sanayi ve ticareti geliştirmek için öncelik özel girişime verilecek devlet ise bu konuda özel girişimi destekleyecek faaliyetlerde bulunacaktır. Devletin en önemli işlevi alt yapıyı güçlendirmektir. Devlet özel sektörün yapacağı işleri kesinlikle yapmayacaktır. Bunlardan çıkarılacak sonuç ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin özel sektör eliyle iktisadi savaşı kazanacağını kabul edilmesidir.

Burada kabul edilen kararların çoğu dilekler ve temennilerden ibarettir ve yaptırım gücü yoktur. Ancak dönemin iktisadi görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir (Boratav, 2004). Alınan kararların Atatürk'ün görüşlerine çok aykırı olamayacağı, hatta o dönemde delegeler üzerindeki ağırlığı düşünülecek olursa, O'nunda özel sektör eliyle kalkınma ve devletin rolü konusunda benzer fikirler taşıdığı konusunda sonuca varılabilir.

1923 -1929 Döneminde Başlıca İktisadi Gelişmeler

Cumhuriyetin ilanından sonra tarım, sanayi, ulaştırma, bankacılık ve ekonomiyi ilgilendiren diğer bütün alanlarda yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Bütün bunlar yapılmaya çalışılırken karşılaşılan en önemli sorun sermaye yetersizliği olmuştur. Buna rağmen ülkenin bütün kaynakları seferber edilerek çalışmalara devam edilmiştir.

Tarım ülkenin en önemli sektörü olarak ilkel yöntemlerle gerçekleştirilmekteydi. Bundan da ötesi uzun yıllar boyunca savaşlarda bulunmuş ve bitkin düşmüş köylülerin üretim yapacak güçleri kalmamıştı. Bu nedenle öncelikli olarak ele alınması gereken konulardan biri olarak kendini dayatıyordu.

Ülkedeki bankacılık sektörünün çok zayıf olması nedeniyle bankacılık öncelikli konulardan biri olarak ele alınmıştır. Atatürk'ün de ortaklarından biri olduğu İş Bankası 1924 yılında kurulmuştur. Bu banka uygulanacak projelere finansman sağlanmasında en önemli kurumlardan biri olarak hareket etmiştir.

Diğer önemli konulardan biri de ulaştırmadır. Ülkedeki ulaştırma ağı o kadar kötü durumdaydı ki İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamak için Anadolu'dan gıda taşımanın maliyeti çok uzak yerlerden taşımaktan çok daha fazlaydı. Örneğin, New York'tan aynı ürünü taşımak Anadolu'dan taşımaktan daha ucuzdu (Coşkun, 2003). Dolayısıyla ciddi bir ulaştırma yatırımı yapılması şarttı.

Ülkedeki diğer alanlarda bu gibi çok ağır sorunlar görülmekteydi. Bu sorunların giderilmesi için yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Tarım

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım ekonomisi içinde çok büyük bir ağırlığa sahipti. Tablo 1' de sunulduğu gibi GSMH'deki payı % 43,1 dir. Tarım alanındaki atılan adımlardan en önemlisi, köylünün ürününün onda birini vergi olarak ödemesi anlamına gelen aşar vergisinin 1925 yılında kaldırılmasıdır. Bu verginin kaldırılmasından sonra köylülerin oldukça rahatladığı açıktır. Bu uygulamanın yanı sıra tarıma ilişkin bazı ek önlemler alınarak çiftçilerin kredi kullanım olanakları artırılmaya da çalışılmıştır.

Tablo.1: Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi (Sabit Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL)

YIL	GSMH	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	Tarım Payı (%)	Sanayi Payı (%)	Hizmetler Payı (%)	GSMH Artışı (%)
1923	2.928.5	1.263.5	309.2	1.355.8	43.1	10.6	46.3	
1924	3.363.8	1.607.2	287.1	1.469.5	47.8	8.5	43.7	15
1925	3.793.3	1.696.6	338.4	1.758.3	44.7	8.9	46.4	13
1926	4.484.0	2.236.7	388.4	1.858.9	49.9	8.7	41.5	18
1927	3.909.6	1.546.2	463.9	1.899.5	39.5	11.9	48.6	-13
1928	4.341.3	1.842.4	461.2	2.037.7	42.4	10.6	46.9	11
1929	5.278.2	2.626.5	478.5	2.173.2	49.8	9.1	41.2	22
ORTALAMA					45.3	10.3	44.5	7.3

Kaynak: (DİE, İstatistik Göstergeler, 1994)

Tarım alanında yapılan bu yenilikler ve köylüyü rahatlatma girişimlerinde Atatürk'ün "Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanmış ve layık olan köylüdür." sözleri önemli olsa gerekir.

Ulaştırma

Atatürk "Bütün vatan bir demir kitle haline gelecektir. Demiryolları memleketin tüfekten, toptan daha önemli bir güvenlik silahıdır. Demiryolları Türk milletinin refah ve uygarlık yollarıdır" sözleri ile ulaşıma ve demiryollarına verdiği önemi ortaya koymuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ulaşım çok yetersizdi ancak ulaşım ağının

kurulması ekonomik ve askeri açıdan da bir o kadar önemliydi. Cumhuriyetin kuruluşu ile daha önce yabancı şirketlerin yönetiminde bulunan demiryolları devletleştirilmiş ve bir yandan da yeni demiryollarının yapımına önem verilmiştir. 1923'de 1.378 km. olan demiryolu, 1933'de 3.941 km'ye 1938'de ise 6.656 km'ye çıkarılmıştır. Ulaştırma alanında yapılan diğer önemli atılımlar da denizcilik alanında gerçekleştirilmiştir. 1926'da 'Kabotaj Kanunu' çıkarılmış ve kabotaj hakkının tam olarak uygulanarak, Türk deniz ticaretinin ve taşımacılığının gelişmesi sağlanmıştır.

Sanayi Sektöründe Gelişmeler

Tarımın ve ulaştırmanın önemli alanlar olduğunu tartışmaya gerek olmadığı açıktır. Ancak, en az bu sektörler kadar, belki de daha önemli bir diğer sektör de sanayidir. Sanayileşmeyi sağlamadan iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek olanaklı değildir. Atatürk ve ülkenin yönetim kadrosu bu konunun farkındaydı ve Atatürk bu önemi şu sözlerle ifade ediyordu:

Sanayileşme her şeyden önce bir zorunluluktur. Büyük küçük her türlü sanayiye ülkenin gereksinmesi vardır. Bu sanayi kuruluşları, kurulacak ve işletilecektir (Kocatürk, 1999).

1927 yılında çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu ülkenin sanayileşmesi konusunda atılan adımların başında geliyordu. Bu kanun çıkarılırken de sınıflar arası denge gözetilmeye çalışılmış ve herhangi bir toplumsal rahatsızlık çıkmamasına özen gösterilmiştir. Bu kanunla yerli sanayi burjuvazisi önemli imtiyazlar ediyordu. Dünyada yaşanan iktisadi gelişmelerin de yardımıyla önemini kaybetmiş Köylü sınıfının yerine sanayi burjuvazisi ön plana çıkarılmaya çalışılıyordu. Bu yıllarda düşünülen ancak tam olarak gerçekleştirilemeyen “üç beyazların üretimi” ve ülkenin tüm ihtiyaçlarının kendi kaynaklarıyla karşılanması fikri yerli sanayi ve sanayicilerin cılızlığı nedeniyle bir sonraki dönem de ancak gerçekleştirilebilecek bir hayal olabiliyordu. Buna rağmen bu dönemde gerçekleştirilen başarıları küçümsemek gerekir. Şeker fabrikalarının kurulması ve ayrıcalıkları hakkında kanun 1925'de kabul edilmesinden sonra 1926 yılında Alpulu Şeker Fabrikası ve Uşak Şeker Fabrikası açıldı. Şeker fabrikalarının yanı sıra diğer alanlarda da fabrikaların açılması teşvik edildi. Bunların sonucunda dokumacılık ve çimento fabrikaları kuruldu. Bunlar yapılırken devlet özel girişimin öncü rolünü daima ön planda bulundurmuş ve sanayileşmenin ana motorunun özel sektör olduğunu bu dönem boyunca hiç göz ardı etmemiştir.

DEVLETÇİ UYGULAMALAR DÖNEMİ: 1930-1938

Yeni kurulan Cumhuriyet 1923-1929 yılları arasında önemli başarılarla imza atsa da, elde edilen başarılar Atatürk ve dönemin diğer yönetici kadroları tarafından yeterli görülmedi. Bu hoşnutsuzluğun yanı sıra 1929 Büyük Dünya Bunalımı bütün dünya gibi Türkiye ekonomisini de etkilemişti. Dolayısıyla, bir önceki dönemde uygulanan iktisadi politikaların sürdürülebilmesi bu anlamda

mümkün görünmüyordu. Bu nedenle bir önceki dönemde etkin olan isimler artık yerlerini yenilerine bırakmak zorundaydı. Atatürk'te bu noktada dünyadaki değişimi görmüş ve yeni önerilere sıcak bakmaya başlamıştır.

1930-32 arasında bir arayış içerisinde geçmiştir. Bu arayışın sonuçları, kendini devletçilik olarak 1932 yılında kesin olarak göstermiştir. Ancak bu anlayış “mutedil devletçilik” olarak belirmiştir. Bu anlamdaki devletçilik Atatürk tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Devletçiliğin bizce manası şudur: fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an önce yapmak istedi ve başarılı oldu. Bizim takip ettiğimiz yol görüldüğü gibi, liberalizmden başka bir yoldur (Kocatürk, 1999).

Kadro Dergisi

Atatürk'ün devletçilik hakkındaki bu görüşleri bu topraklar üzerinde orijinal fikir olarak nitelendirilebilecek “Kadro Hareketi” olarak bilinen ve çıkarılmasına izin verdiği “Kadro Dergisinde”, bu derginin yazarları ve kadrocular olarak bilinen insanlar tarafından sıklıkla dile getirilmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti yeni rotasını çizmişti artık, ekonomide devlet hakim olacaktı.

“Kadro Fikir Mecmuası” 1932-1935 yılları arasında (Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tokin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu) yayınlanmıştır. Bu dergi yayınlanmadan önce Atatürk'ün zımni izni alınmıştır. Atatürk'ün dönemin liberal fikirlerinin ağırlığına karşı bu gruptan yararlandığı iddia edilir. Bu grubun karşısında liberalizmi savunan Ahmet Ağaoğlu ve Ahmet Hamdi Başar gibi dönemin güçlü ve etkili bir isimleri vardır. Kadrocular, Kapitalizm ve Sosyalizm yerine bunlar arasında üçüncü bir yol önermektedirler. Kadro hareketinin devletçilik ile ilgili yapmış olduğu yorumlar hem liberal düşünürler hem de İsmet İnönü dahil önde gelen devlet adamlarını rahatsız etti derginin yazarları derginin yayınına ve kendiliğinden son verdiler.

1930-1938 Döneminde İktisadi Gelişmeler

Bu dönemde devletçi politikaya dönüşün altında yatan gerçek, 1923-1932 arasında uygulanan ekonomik politikaların yeterince başarılı olamaması ya da elde edilen başarıyla yetinilmemesidir. Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında işaret ettiği “ekonomik bağımsızlık” hedefi 1930'lara gelindiğinde gerçekleştirilmemiştir. Serbest Fırka denemesi (1930), geniş halk kitlelerinin ekonomik hoşnutsuzluğunun bir göstergesi olmuştur (Kazgan, 1999a). Bu başarının açıklanmasındaki iç etken özel sektöre öncelik veren sanayileşme politikasının temel sanayi tüketim mallarının yerli üretimini

Atatürk'ün İktisadi Görüşlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

bile sağlayamamasıdır. Dış etkenlerin başında ise 1929 yılında önce dönemin gelişmiş ülkelerinde ortaya çıkan ve sonra bütün kapitalist ülkelere sıçrayan büyük ekonomik bunalımdır. Büyük Bunalımın sonucunda özellikle tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin fiyatlarındaki düşüşler, toplam talepte ortaya çıkan yetersizlik ve bunun sonucunda bütün dünyada görülen yüksek oranlı işsizliktir.

Bu iç ve dış etkenlerin sonucunda izlenen kimi politikaların daha da sıkılaştırılması ve bazı yeni önlemlerin alınması kaçınılmaz olmuştur. Devletçi dönemde kamu maliyesinin önemi, kamu sanayileşmesi girişimlerinin iç kaynağının genel bütçe oluşudur. Kamu harcama ve gelirleri 1933-1938 döneminde düzenli bir biçimde artmıştır. Gelirin %70'ini dolaylı vergiler oluşturmaktadır. 1930 Yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 1939 yılına kadar tedavüldeki para miktarındaki artış tedrici olmuştur. Ortalama artış %13 civarındadır.

Sektörel Gelişmeler

Tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörlerinde devletçi politikaların uygulandığı dönem boyunca Milli Gelire yaptıkları katkı bakımından önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar geçen dönemde milli gelirden önemli artış sağlanmıştır. Sanayi ve Hizmetler sektörlerinde önemli artışlar sağlanmasına rağmen tarımsal üretimde artış bu sektörlerden daha yüksek olduğu için tarım sektörünün milli gelir içindeki payı dönem sonunda dönem başına göre daha yüksek olmuştur.

Tablo.2: Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi (Sabit Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL)

YIL	GSMH	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	Tarım Payı(%)	Sanayi Payı(%)	Hizmetler Payı (%)
1933	1141,4	425,9	181,5	534,0	37	16	47
1934	1216,1	414,2	214,2	587,7	34	18	48
1935	1310,0	461,9	232,6	615,5	35	18	47
1936	1695,0	730,1	258,5	706,4	43	15	42
1937	1806,5	737,2	293,1	776,2	41	16	43
1938	1895,7	759,5	311,4	824,8	40	16	44

Kaynak: : (DİE, İstatistik göstergeler, 1994)

Bu dönem boyunca mümkün olduğunca dış ticaret açığından kaçınılmıştır. Bu amaçla yurtiçinde üretimi yapılan malların ithalatına sınırlamalar getirilmiştir. Dönemin tamamı göz önünde bulundurulduğunda

1938 yılı hariç diğer yıllarda dış ticaret fazlası vardır. Tüketim mallarının ithalatına getirilen bu sınırlamalar dışa açıklık derecesini sürekli olarak azaltmıştır. Ekonominin giderek dışa kapanması, dış ticaretin fazla vermesi, altın stokunda artışı beraberinde getirmiştir.

Tablo.3: Dış Ticaretteki gelişim (Cari Fiyatlarla Milyon TL.)

YIL	İhracat	İthalat	İhracat -İthalat	İhracat+İthalat/ GSMH
1933	96	75	21	15
1934	92	87	5	15
1935	96	89	7	14
1936	118	93	25	12
1937	138	114	24	14
1938	145	150	-5	16

Kaynak: (Kepenek ve Yentürk, 2004: s.77)

Bu dönemin en önemli belirleyicilerinden biri sanayileşme çabalarının bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. 1934 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın (BBYSP) amacı daha önceleri ithal edilen tüketim mallarının üretimini yurt içinde sağlamaktır. Dokuma, maden işleme, kağıt, cam, çimento ve kimya sanayilerini kapsayan bu plan bir sanayi yatırım programı şeklindedir.

BBYSP için 45 milyon TL'lik yatırım öngörülmüş buna karşın 100 milyon TL harcanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2004: 68). Planın finansmanının, Sovyetler Birliğinden alınan krediler ve her yıl bütçeden ayrılacak ödeneklerle sağlanması öngörülmüştür. BBYSP'nin başarılı olması üzerine ikinci BBYSP'nin hazırlıklarına başlanmış, ara ve yatırım malları (elektrik, madencilik, limanlar vb.) üretimi hedeflenmiş ancak İkinci Dünya Savaşının başlaması nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır.

1927 yılındaki kadar ayrıntılı olmamakla birlikte 1932 yılında da bir sanayi sayımı yapılmıştır. Bu sayımda Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan işletmeler belirlenmiştir.

Dönem boyunca sanayi üretimi artış göstermiştir. Gerek işletme sayısı bakımından gerekse toplam istihdamdaki pay bakımından ziraat ve hayvancılık ile dokuma sanayi ağırlıklı bir paya sahiptir. Sanayi alt dallarında en önemli gelişme tekstilde gerçekleşmiştir.

ATATÜRK'ÜN Yabancı Sermaye Konusundaki Görüşleri

1923-1938 arası dönemde yaşanan iktisadi gelişmeler yukarıda incelenmiş ve iktisadi gelişmeler iki dönem halinde ele alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün döneme damgasını vuran lider kişiliği yukarıda belirtilen konular dışında da etkili olmuştur. Bunlardan en önemlilerinden biri yabancı sermaye konusundaki görüşüdür. O'nun yabancı sermaye konusundaki düşüncelerini 1923 yılında söylediği sözlerden anlayabiliriz;

Ekonomi sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayesine karşı bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Bundan ötürü kanunlarımıza saygılı olmak şartı ile yabancı sermayelerine gereken teminatı vermeye her zaman hazırız ve arzuya değer ki yabancı sermayesi bizim çalışmamıza ve sabit sermayemize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Gerçekten mazide bilhassa Tanzimat devrinden sonra, yabancı sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmi manasıyla denilebilir ki devlet ve hükümet yabancı sermayesinin jandarmalığından başka birşey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi yeni Türkiye'de bunu uygun göremez. Burasını esir ülkesi yaptırılmaz (Kocatürk, 1999).

Ormanlarda ve madenler gibi doğal kaynakların işletilmesinde yabancı sermayeyi kabul etmeyen Atatürk, altyapı yatırımlarında ve zorunlu koşullarda yabancı sermayeden olanaklar elverdiği ölçüde yararlanmak düşüncesini taşımaktadır.

Yabancı sermayeden eşit koşullarda yararlanmak çağın gereklerine uygun bir düşünceydi. Bunun ötesinde yabancılara sağlanacak ayrıcalıklar ülkenin hem siyasi hem de ekonomik bağımsızlığına ayak bağı olacak bir uygulamadır. Bu konuda Atatürk'ün dile getirdiği su görüşler kapitülasyonların kaldırılmasında ne denli kararlı olduğunu göstermektedir,

Kapitülasyonların konferansta³ birçok toplantıları işgal etmiş olması sebebinin bir türlü anlayamıyoruz. Bu meselenin söz konusu edilmesi ve görüşülmesi bile millî onurumuza yöneltilmiş bir hakarettir. Kapitülasyonların Türk milleti için ne derece iğrenç bir şey olduğunu size tarife gücüm yetmez. Bunları, diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeye muvaffak olacaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu konuda pek çok aldaniyorlar. Zira, Türkler kapitülasyonların devamının kendilerini pek az bir zamanda ölüme sevk edeceğini pek iyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadele etmeye ve savaşmaya karar vermiştir (Kocatürk, 1999).

Her şeyden evvel şurası bilinmek lâzımdır ki Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, kapitülasyonların bırakılmasını asla kabul etmeyecektir. Şayet yabancı uyruklar, eskiden olduğu gibi bundan sonra da kapitülasyonlardan istifade etmeyi

³ Lozan Konferansı kastedilmektedir.

Cem DİŞBUDAK

düşünüyorlarsa aldaniyorlar. Kapitülasyonlar bizim için mevcut değildir ve aslâ mevcut olmayacaktır. Türkiye'nin bağımsızlığı her sahada tamamen ve toptan tasdik olunmak şartıyla kapılarımız bütün yabancılara genişçe açık kalacaktır (Kocatürk, 1999).

Bu nedenle Atatürk'ün görüşlerini de göz önünde bulunduran İsmet İnönü'nün Lozan görüşmelerinde üzerinde durduğu en önemli konulardan biri Kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. Ancak ve ancak bu ayrıcalıkların kaldırılması ile diğer devletler ile eşit olarak hareket edilebileceğini savunan İnönü, ön koşul olarak bu ayrıcalıkların kaldırılmasını savunmuştur (Aydemir, 1999).

Bunlara ek olarak yabancılara tanınmış olan kabotaj hakkı yine Lozan anlaşması ile kaldırılmıştır. Bu hak bu tarihten sonra yalnızca Türk gemilerine ait oldu. Bu her ne kadar gemi taşımacılığında ücretlerin artmasına neden olduysa da Atatürk bu hakkın elde edilmesinin en az kapitülasyonların kaldırılması kadar önemli olduğunu düşünmekteydi.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Atatürk'ün iktisadi görüşlerinin yaşadığı döneme damgasını vurduğu kesindir. O'nun Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra en önem verdiği konuların başında ekonomi gelmiştir. Kazanılacak savaş iktisadi savaştır, ve Türkiye bu savaşta kazanarak iktisadi bir devlet olacaktır,

Yeni Türkiye Devleti temellerini süngü ile değil, süngünün de dayandığı ekonomi ile kuracaktır. Yeni Türkiye Devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. Fakat yeni Türkiye Devleti, bir ekonomik devlet olacaktır(Kocatürk, 1999).

1923-1938 dönemi bir bütün olarak ele alındığında, elde edilen başarılar ülkenin başlangıç durumu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Yıkılmış ve kaybedilmek üzere olunan bir toprak parçasını vatan haline getirmek kolay bir iş değildir. Bu konuda yapılan şu değerlendirme durumu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır,

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen kuruluşunun uluslar arası belgesi sayılan Lozan Antlaşmasının imzalandığı günden Mustafa Kemal Atatürk'ün öldüğü güne kadar geçen süre olağanüstü ve sürekli dönüşümlere tanıklık eden bir dönemdir. Yapılan dönüşümler alt alta sıralandığında 15 yıl gibi kısa bir sürede bu kadar yeniliği başarabilmenin ancak üstün bir yönetim stratejisiyle mümkün olabileceği görülür. Bu kadar köklü, toplum yaşamından ekonomiye, hukuktan eğitime, siyasetten uluslar arası ilişkilere, yarı sömürge ekonomisinden bağımsız bir devlete uzanan dönüşümlerin bu kadar kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilebildiği başka bir örnek herhalde dünya tarihinde yoktur. Sadece ekonomi alanında gerçekleştirilenler dahi bunun için yeterlidir (Kazgan, 1999b: 107)

Bu yönetim becerisini gerçekleştiren Atatürk İzmir İktisat Kongresinde söylediği 'Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını

Atatürk'ün İktisadi Görüşlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

düşünmüş olmasın' ve "Muhakkak tam bağımsızlığı sağlayabilmek için yegane hakiki kuvvet, en kuvvetli temel, iktisadiyattır" cümleleriyle iktisadi kazanımların Türkiye için önemini vurgulamıştır. O'nun bu görüşleri hayatta kaldığı sürece etkili olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1923-1938 arası ekonomik uygulamalar ve yukarıda belirtilen Atatürk'ün ekonomi görüşleri birlikte ele alındığında şu değerlendirmeler yapılabilir.

1923-1929 arası dönemde Atatürk'ün ve diğer yönetici kadroların istekleri doğrultusunda liberal ekonomik politikalar üretilmiştir. Ancak yazının ilk bölümlerinde bahsedildiği gibi bu politikaların uygulanması sonucunda genel olarak tatmin edici somut başarılar elde edilmemiştir. Başarısızlığın esas sebebi, özel sektörün elinde teknolojik altyapı, iş bilirlik gibi becerilerin olmayışının yanı sıra sermaye yetersizliğidir. Ayrıca piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerden ABD'de başlayan iktisadi kriz bütün dünyayı kısa sürede etkilemiş ve tüm kapitalist ülkeler ekonomik çöküntü ile karşı karşıya kalmışlardır.

1932-1938 arası dönemde devlet kontrolünde altyapı, teknoloji ve yönetim becerileri kullanılarak sanayi planlarında ve ekonomideki sektörlerde gelişmeler kaydedilmiştir.

Sonuç olarak, bütün dönem göz önünde bulundurulduğunda Atatürk'ün piyasa ekonomisinden yana, bireysel girişimi temel alan, serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu politikalara yakın olduğu ancak devletin yerinde müdahalelerinin de olmasını isteyen bir iktisadi görüşe sahip olduğu düşünülmektedir. Atatürk'ün bir önemli özelliğinin de 1930'lu yılların başındaki iktisat politikası değişikliğinde olduğu gibi zamanın ruhunu iyi sezerek gerekli politika değişikliklerinin yapılmasında öncülük etmesi olduğu göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Ahmad, F., (1999), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S, (1999), Tek Adam Mustafa Kemal, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Boratav, K., (2004) Türkiye İktisat Tarihi, İmge Yayınevi, Ankara.
- Coşkun, A. (2003), Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4, Sayfa: 72-77.
- DİE (1994), İstatistik Göstergeler, 1923-1992, Ankara
- Kazgan, G., (1999a) Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Cem DİŞBUDAK

Kazgan, G., (1999b), 'Türkiye'de Ulus Devlet ve Küreselleşme: Stratejik Yönetimde Vizyon ve Amaçlar Açısından Bir Karşılaştırma', Bilanço: 1923-1998, Tarih Vakfı Yayınları, Sayfa 105-115.

Kepenek Y. ve Yentürk N., (2004) Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kocatürk, U., (1999), Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Semih Ofset, Ankara.

Ökçün, A. G., (1997) Türkiye İktisat Kongresi, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara.

Yenal, O., (1999) İktisat Siyasası Üzerinde İncelemeler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.